

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

PROTECTION OF SOCIAL RIGHTS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS DURING THE WAR IN UKRAINE

Шелевер Н.В., к.ю.н., доцентка,

доцентка кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

Пішта В.І., д.філос.,

викладач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

У статті автори звертають увагу на необхідність забезпечення та захисту соціальних прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. У зв'язку з прагненням України стати повноправним членом Європейського Союзу це є важливим завданням сьогодення. Дана тема є одночасно і складною, і актуальною і під час війни її дослідження є вкрай необхідним. Окрім цього наголошується на тім, що у разі незабезпечення прав внутрішньо переміщених осіб є загроза того, що вони покинуть Україну назавжди. Тому необхідним є прийняття якісних законів щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб та їх справедлива реалізація. Авторі акцентують увагу на судовому захисті прав внутрішньо переміщених осіб, оскільки лише суди вправі відновити порушене право. І у Конституції України, і у Європейській соціальній хартії визначаються соціальні права громадян, але в умовах війни, складної економічної ситуації їх забезпечення є дійсно складним викликом для нашої держави. Великим позитивом є прийняття Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» у відповідності до якого відновлюються усі соціальні виплати для внутрішньо переміщених осіб. Пенсіонери, інваліди, діти з інвалідністю та ті особи, які перебувають у складних життєвих обставинах і зареєстровані як внутрішньо переміщені особи мають право на отримання соціальних послуг за їх місцем реєстрації фактичного місця проживання. Закон передбачає і надання кредитів на придбання земельних ділянок, придбання та будівництво житла. У відповідності до практики Європейського суду з прав людини соціальні права визнані неабсолютними і такими, що залежать від економічного стану держави. Проте автори вважають, що у разі дотримання такої позиції Україна може втратити своїх громадян назавжди. Звертається увага на захист соціальних прав адміністративними судами, бо з їх самої природи випливає необхідність захисту прав людини від свавілля чиновників. Проте проблемним питанням на практиці є виконання остаточних судових рішень, оскільки в Україні такий показник є доволі низьким. Тому автори пропонують посилити відповідальність за невиконання судових рішень, а на суди покласти обов'язок здійснювати контроль за виконанням своїх рішень.

Ключові слова: права людини, внутрішньо переміщені особи, суд, захист прав, забезпечення прав, ЄСПЛ, рішення суду.

In the article, the authors draw attention to the need to ensure and protect the social rights of internally displaced persons in Ukraine. In connection with Ukraine's aspiration to become a full member of the European Union, this is a significant task today. This topic is both complex and relevant, and during the war, its research is absolutely indispensable. In addition, it is emphasized that if the rights of internally displaced persons are not ensured, there is a threat that they will leave Ukraine forever. Therefore, it is necessary to adopt high-quality laws on the protection of the rights of internally displaced persons and their fair implementation. The authors emphasize the judicial protection of the rights of internally displaced persons, since only the courts have the right to restore the violated right. Both the Constitution of Ukraine and the European Social Charter define the social rights of citizens, but in conditions of war and a difficult economic situation, their provision is a really difficult challenge for our state. The adoption of the Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons" is rather beneficial, according to which all social benefits for internally displaced persons are restored. Pensioners, disabled persons, children with disabilities and those persons who are in difficult life circumstances and registered as internally displaced persons have the right to receive social services at their place of registration of actual residence. The law provides for the granting of loans for the purchase of land plots, the purchase and construction of housing. According to the practice of the European Court of Human Rights, social rights are recognized as non-absolute and dependent on the economic conditions of the state. However, the authors believe that if such a position is followed, Ukraine may lose its citizens forever. Attention is drawn to the protection of social rights by administrative courts, because their very nature implies the need to protect human rights against the arbitrariness of officials. However, a problematic issue in practice is the implementation of final court decisions, since such an indicator is quite low in Ukraine. Therefore, the authors propose to strengthen responsibility for non-execution of court decisions, and to entrust courts with the duty to monitor the implementation of their decisions.

Key words: human rights, internally displaced persons, court, protection of rights, ensuring of rights, ECHR, court decision.

Постановка проблеми. Внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) – це такі особи, які внаслідок бойових дій в Україні вимушені залишити своє місце проживання в межах території України. Війна зробила цих осіб особливо вразливими, тому нагальним питанням сьогодення є їх захист, оскільки більшість втратили своє житло, роботу та зазнали майнових збитків. Оскільки наша держава є соціальною, то у відповідності до ст. 46 Конституції України «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [1].

Європейською соціальною хартією (переглянутою) визначається система соціальних прав. Це право на працю (ст. 1); на справедливі умови праці (ст. 2); на безпечні

та здорові умови праці (ст. 3); на справедливу винагороду (ст. 4); на створення організацій (ст. 5); на укладання колективних договорів (ст. 6); право дітей та підлітків на захист (ст. 7); право працюючих жінок на охорону материнства (ст. 8); на професійну орієнтацію (ст. 9); на професійну підготовку (ст. 10); на охорону здоров'я (ст. 11); на соціальне забезпечення (ст. 12); на соціальну та медичну допомогу (ст. 13); на користування послугами соціальних служб (ст. 14); право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства (ст. 15); право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист (ст. 16); право дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист (ст. 17); на захист від бідності та соціального відчуження (ст. 30); на житло (ст. 31) [2].

ВПО – це виклик для України, тому необхідним стало прийняття Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». У відповідності до

ст. 7 вищезазначеного Закону наша держава вживає всі заходи для того, щоб відновити усі соціальні виплати ВПО. Пенсіонери, інваліди, діти з інвалідністю та ті особи, які перебувають у складних життєвих обставинах і зареєстровані як ВПО мають право на отримання соціальних послуг за їх місцем реєстрації фактичного місця проживання [3].

Стан опрацювання цієї проблематики. Окремі аспекти ВПО в Україні розглядалися у працях О. Гончаренко, Т. Доронюка, Б. Захарова, О. Кузьменко, Н. Литвин, К. Лук'янова, О. Піскун, А. Солодько тощо. Проте воєнний стан породжує нові виклики та проблеми, тому дана тема є особливо актуальною наразі.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей соціального захисту ВПО в Україні, виявленні проблемних питань та наданні відповідних рекомендацій для того, щоб покращити становище цієї категорії осіб в умовах воєнного стану в Україні. Оскільки наша держава прагне стати повноправним членом Європейського Союзу, то однією із важливих умов до неї є забезпечення реалізації прав людини, ефективний судовий захист та реальне фактичне виконання судових рішень.

Виклад основного матеріалу. У відповідності до п. 4 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщена особа, яка звільнилася з роботи (припинила інший вид зайнятості), за відсутності документів, що підтверджують факт звільнення (припинення іншого виду зайнятості), періоди трудової діяльності та страхового стажу, реєструється як безробітна та отримує допомогу по безробіттю, соціальні та інші послуги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття відповідно до законодавства [3].

ВПО також має право на продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету або інших джерел фінансування.

У відповідності до п. 11 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщені особи з тимчасово окупованої території мають право на отримання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, безпосередньо у робочих органах Фонду соціального страхування України за фактичним місцем проживання, перебування [3].

Як бачимо з вищевказаного, Україна вживає всіх заходів для того, щоб надати ВПО підтримку та створити комфортні умови життя. В умовах воєнного стану важливим для ВПО є фінансова підтримка держави, тому вживаються заходи щодо відновлення усіх соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам.

Закон гарантує сприяння з надання ВПО кредитів на придбання земельних ділянок, придбання та будівництво житла, формуються довгострокові програми з пільгового кредитування (у тому числі – іпотечного) будівництва або придбання житла [3].

У відповідності до керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення «у разі потреби» ВПО мають право отримувати соціальну допомогу [4]. У відповідності до рекомендації МОП №205 МОП заохочує до реінтеграції та просить про безперешкодне перенесення соціальних прав, пов'язаних із працею [5].

Внутрішні мігранти повинні мати доступ до соціального забезпечення у місці свого проживання, а системи реєстрації місця проживання не повинні обмежувати доступ до соціального забезпечення для осіб, які переселяються в інше місце, де вони не зареєстровані [6].

Адвокат О. Дришлюк зазначає, що спочатку ВПО в основному зверталися за правничою допомогою щодо

оформлення статусу ВПО, отримання соціальних виплат та виплат на дітей, які народилися у ВПО після їх вимушеного переміщення. Серед проблем виділила «відсутність платформи з професійної перекваліфікації, причому такої, щоб рівень перекваліфікації відповідав тому рівню кваліфікації, яку вже мають ВПО, які її потребують. Перешкодою в працевлаштуванні жінок, що мають дітей є неможливість влаштувати дитину до дитячого садка, у тому числі через відсутність укріплень. Негативним явищем є виявлені випадки некоректної поведінки по відношенню до ВПО з боку працівників відповідних центрів, зволікання з передачею документів, створення інших труднощів в реалізації законних прав та інтересів».

Актуальним до вирішення є запит ВПО на отримання гідного житла для тривалого проживання. Адвокат відзначила, що зі сторони ВПО нерідко ініціюється отримання саме соціального житла, а не компенсації» [7].

Під час воєнного стану особливо велике значення має захист соціальних прав ВПО адміністративними судами. Кількість таких спорів зростає, тому необхідним є справедливе і ефективне їх вирішення з метою захисту прав людини.

Під час панельної дискусії «Судовий захист ВПО: сучасний стан та тенденції» суддя Верховного Суду у Касаційному адміністративному суді А. Єзеров звернув увагу на те, що соціальні спори належать до категорії малозначних справ, тому не підлягають касаційному оскарженню. Проте бувають випадки, коли справа потрапляє до Верховного Суду у разі проходження нею касаційних фільтрів. А. Єзеров зазначив, що «питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики, може обґрунтовуватися як відсутністю висновку ВС з відповідного питання, так і необхідністю відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в постанові ВС та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні, або навіть тим, що суди попередніх інстанцій не врахували висновки, вже викладені ВС» [8].

Акцентував увагу і на тім, «що якщо касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики, то в ній мають зазначитися щонайменше новітні, проблемні, засадничі, раніше ґрунтовно не досліджувані питання права, відповідь касаційного суду на які мала б надати нового уніфікованого розуміння та застосування права як для сторін спору, так і для невизначеного, але широкого кола суб'єктів правовідносин».

Питання права, які мають фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики, можуть охоплювати правові явища, що є найбільш суттєвими для такої практики та формування її однаковості. До них можна віднести систематичне порушення державою норм матеріального та процесуального права, які зачіпають інтереси великого кола осіб» [8].

Суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду С. Стеценко звернув увагу, що у відповідності до практики ЄСПЛ соціальні права не є абсолютними, тому що можуть залежати від економічного стану держави. Він зазначає, що «в окремих випадках ЄСПЛ визнає, що скорочення соціальних виплат може бути виправданим, якщо це зумовлено обґрунтованими фінансовими потребами держави. Важливим є дотримання принципу пропорційності та недискримінації при прийнятті таких рішень» [9].

Вважаємо, що ефективність судового захисту соціальних прав ВПО впливає з самої природи адміністративних судів, бо вони створені для захисту прав людини від свавілля влади і в більшості випадків ці суди свої функції належно виконують навіть в умовах війни. Проте гострою проблемою сьогодення є саме виконання остаточ-

них рішень судів, оскільки дуже часто вони залишаються невиконаними чи неналежно виконаними чиновниками, які часто на практиці зловживають своїми службовими повноваженнями.

Висновки. У зв'язку із воєнним станом та складним економічним становищем ВПО необхідним завданням для України є підтримка даної категорії осіб. На нашу думку, в умовах воєнного стану головне для держави – не втратити своїх громадян та створити їм такі умови життя, щоб була реальна можливість належно реалізувати свої соціальні права. Велике значення для захисту прав громадян відіграють саме суди, які повинні відновлювати порушене право, а також органи державної виконавчої служби, які

повинні виконати рішення суду. Проте дуже часто саме прийняттям судового рішення все і закінчується, а реального виконання рішення суду нема. Тому необхідним для України є створення ефективної системи виконання судових рішень, посилення відповідальності за їх невиконання, здійснення відповідного контролю з боку судів за виконанням рішень щодо захисту соціальних прав ВПО та здійснення відповідного моніторингу з боку вищестоящих органів влади. В протилежному випадку є загроза в тім, що працездатні громадяни, які б могли відновлювати і розбудовувати Україну покинуть її та виїдуть за кордон, ось чому необхідний режим максимального сприяння та захисту соціальних прав ВПО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. No 30. Ст. 14.
2. Європейська соціальна хартія (переглянута), ратифікована Законом № 137-V від 14.09.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 10.07.2024).
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 17.07.2024).
4. Керівні принципи ООН з питань внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf> (дата звернення: 17.07.2024).
5. Рекомендація МОП № 205 URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_561474.pdf (дата звернення: 17.07.2024).
6. Загальний коментар № 19 КЕСКП ООН URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezentacija_ApostolL_ukr.pdf (дата звернення: 20.07.2024).
7. Олена Дришлюк. Житлові, соціальні та трудові права ВПО: соціальні гарантії і практичні можливості. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/drisliuk-olena/articles/zitlovi-socialni-ta-trudovi-prava-vpo-socialni-garantiyi-i-praktichni-mozlivosti> (дата звернення: 20.07.2024).
8. Захист прав внутрішньо переміщених осіб: судді ВС висвітлили актуальні питання. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1526694> (дата звернення: 20.07.2024).
9. Якщо влада не боїться свого народу, то вона створює адміністративні суди, які допомагають людям її контролювати. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1639267/> (дата звернення: 21.07.2024).